

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

БУДАНОВА ОЛЕКСАНДРА БОРИСІВНА

УДК [316.773:32]:004.738.5(477)

**ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ:
УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор соціологічних наук, професор
академік НАН України
Бакіров Віль Савбанович,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
ректор

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, доцент
Чудовська Ірина Анатоліївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри галузевої соціології

кандидат соціологічних наук, доцент
Наумова Марта Юріївна,
Інститут соціології НАН України (м. Київ),
старший науковий співробітник відділу соціології
культури та масової комунікації

Захист відбудеться "___" _____2015 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.15 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 2-49.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий "___" _____2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Шеремет І.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Радикальні трансформації, які переживає українське суспільство, зумовили глибокі зміни у змісті, інтенсивності, формах та засобах політичної комунікації. Цьому активно сприяло становлення інфраструктури інформаційного суспільства, в першу чергу – розвиток мережі Інтернет, яка все більше використовується населенням для задоволення різноманітних інформаційних потреб, спілкування та обміну інформацією. Водночас зросла соціальна активність та соціальна самоорганізація значної частини українського суспільства (як офлайн, так і онлайн), відбувається зміна моделі політико-комунікативної взаємодії акторів та об'єктів політичного процесу, з'являються принципово нові форми політичної активності тощо. Це спричиняє необхідність соціологічного аналізу політичної комунікації в нових умовах, зокрема – дослідження впливу політичної комунікації у мережі Інтернет на суспільно-політичну активність індивідів.

Важливі теоретичні та практичні здобутки у царині політичних комунікацій належать відомим вітчизняним та закордонним ученим, які зробили вагомий внесок у визначення сутнісної природи, функцій політичної комунікації, її базових моделей, розкрили основні аспекти взаємодії політичної комунікації та політичної культури, політичних норм, цінностей: Дж. Бреддоку, І. Бронникову, У. Віверу, Н. Вінеру, М. Грачову, М. Дефлеру, К. Дойчу, О. Заславській, Т. Кадлубович, М. Кастельсу, А. Клячину, Н. Костенко, Ж.-М. Коттре, К. Кузьміній, Г. Ласуеллу, Д. Мак-Квейлу, М. Маклюену, М. Наумовій, А. Носенку, Л. Пайю, Л. Посикері, М. Рижкову, А. Романюку, О. Ромашку, М. Сомову, Д. Товмашу, Е. Тоффлеру, І. Чудовській, Р.-Ж. Шварценбергу, К. Шеннону, Д. Шидловському та ін.

Вивченню проблем становлення інформаційного суспільства в Україні та впливу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на політичні комунікації присвячені роботи О. Анісімович-Шевчук, С. Барматової, І. Балинського, Н. Вахрамєєвої, Ю. Ганжурова, О. Горошко, А. Готуна, С. Денисюк, Н. Коритнікової, О. Маруховського, В. Недбай, В. Остапчука, Н. Шеременка, Г. Штромайера та ін. В їх дослідженнях представлено змістовне теоретичне осмислення ролі мережі Інтернет та новітніх інформаційних технологій у соціальних комунікаціях, розглянуті можливості та перспективи їх використання у політичній сфері; аналізується розвиток форм та методів використання інтернет-технологій, розкриваються основні аспекти політики інформатизації у державному управлінні.

Слід зауважити, однак, що, потребують спеціального дослідження політико-комунікативні процеси у мережі Інтернет, їх реальний вплив на соціально-політичну активність індивідів. В українському суспільстві значною мірою актуалізувалися потреба і готовність до розвитку політичної інтернет-комунікації, але в той же час існують певні обмеження можливості залученості до участі в політичній інтернет-комунікації (рівень матеріального

забезпечення, рівень комп'ютерної грамотності населення, технічні та інфраструктурні обмеження проникнення мережі Інтернет тощо).

Крім того, зберігається значна концептуальна невизначеність у використанні таких категорій, як «політична комунікація», «інтернет-комунікація», «політична інтернет-комунікація». Тож, з урахуванням соціальної значущості проблеми консолідації українського суспільства, існує необхідність виявлення та ідентифікації особливостей політичної комунікації в інтернет-просторі, з'ясування впливу політичної комунікації у мережі Інтернет на суспільно-політичну активність індивідів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема роботи пов'язана з науковою темою кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Комунікативні механізми соціальної й етнополітичної консолідації українського суспільства (2006-2009)» (номер державної реєстрації 0106U00223).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є виявлення особливостей політичної комунікації в інтернет-просторі та її впливу на суспільно-політичну активність у сучасному українському суспільстві.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені та розв'язані такі дослідницькі задачі:

- визначити теоретико-методологічні засади соціологічного аналізу політичної комунікації в інтернет-просторі;
- уточнити категоріально-понятійний апарат соціологічного дослідження політичної комунікації в інтернет-просторі;
- здійснити аналіз мережі Інтернет як простору реалізації політичної комунікації та виявити особливості суспільно-політичної активності інтернет-аудиторії;
- проаналізувати процес формування політичної інтернет-солідарності інтернет-аудиторії під впливом політичних інтернет-комунікацій;
- охарактеризувати актуальний стан та тенденції розвитку мережі Інтернет та їх можливі наслідки для політичної комунікації в Україні;
- з'ясувати соціальні характеристики української інтернет-аудиторії як цільової аудиторії політичної інтернет-комунікації;
- розробити та реалізувати у межах здійсненого дослідження методику оцінки суспільно-політичної активності інтернет-аудиторії.

Об'єкт дослідження – політична комунікація в умовах розвитку мережі Інтернет.

Предмет дослідження – особливості політичної комунікації у мережі Інтернет та її вплив на суспільно-політичну активність у сучасному українському суспільстві.

Методи дослідження. Досягнення мети та реалізація задач дослідження забезпечувалися шляхом використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів. Загальнонаукові методи – аналіз та синтез (зокрема при визначенні теоретико-методологічних засад роботи; для зіставлення понять «політична

комунікація», «інтернет-комунікація», «політична інтернет-комунікація»), історичний метод, структурний метод, метод логічного узагальнення, типологізація, метод аналізу документів та соціальної статистики. Для збору первинної соціологічної інформації використано метод анкетного опитування. Для аналізу емпіричних даних використовувалися методи групування, класифікації, факторного аналізу, регресійного аналізу, метод латентно-структурних регресійних моделей (Latent class regression model), зокрема, для аналізу суспільно-політичної активності під впливом політичної інтернет-комунікації.

Теоретико-методологічною базою дисертаційного дослідження стали теорії комунікації Р. Бреддока, У. Вівера, Н. Вінера, М. Дефлера, К. Дойча, Ж.-М. Коттре, Р. Крейга, Г. Ласуелла, Л. Пайя, Ю. Хабермаса, К. Шеннона та ін., які дозволили встановити моделі, техніко-технологічні аспекти комунікації як фундаменту політичної комунікації. Еволюцію процесів інформатизації, становлення та розвитку інформаційного суспільства розглянуто на основі опрацювання теорій М. Кастельса, М. Маклюена, Дж. Мартіна, І. Масуди, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера, що дозволило уточнити трансформацію комунікаційних моделей в умовах інформатизації суспільства та довести на цій основі зростання можливостей та ефективності політичної комунікації на основі використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження склали матеріали загальноукраїнського репрезентативного опитування «face-to-face», проведеного Агентством соціального проектування «Українська проектна система» (липень-серпень 2014 р., n=2416, респонденти віком «18+») за участі автора.

У роботі здійснений вторинний аналіз даних досліджень, що проводилися українськими та зарубіжними соціологами, зокрема моніторингового дослідження Інтернет Асоціації України «Opinion Software Media» (2010-2014 pp.); моніторингові дослідження «Стан розвитку Інтернету в Україні» міжнародної компанії «Gemius» (2008-2014 pp.); моніторингового дослідження «Global E-Government Survey», проведеного The United Nations E-Government Survey (2010-2014 pp.); соціологічного дослідження «Рейтинг розвитку Інтернету в країнах світу», проведеного World Wide Web Foundation (2012 p.); соціологічного дослідження «Динаміка проникнення Інтернету в Україні», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (2012 p.).

Також у роботі здійснений вторинний аналіз даних Державної служби статистики України (2004 – 2014 pp.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розв'язанні наукового завдання політичної соціології – концептуалізації феномену політичної комунікації в мережі Інтернет та виявленню її впливу на суспільно-політичну активність у сучасному українському суспільстві, а саме:

вперше:

– виявлено і схарактеризовано вплив політичної інтернет-комунікації на рівень суспільно-політичної активності та доведено, що громадяни, які використовують мережу Інтернет з метою отримання інформації щодо подій у країні/світі більшою мірою готові до суспільно-політичної взаємодії та конкретних суспільно-політичних дій, ніж ті, хто не використовує мережу Інтернет з цією метою; політичні інтернет-комунікації найбільш ефективні для підвищення рівня солідарності, взаємодопомоги, об'єднання громадян, суспільних та політичних організацій до дій на основі спільних поглядів та думок;

– встановлено безпосередній взаємозв'язок між використанням мережі Інтернет як засобу політичної комунікації та суспільно-політичною активністю людей;

– оцінено вплив політичної інтернет-комунікації на рівень суспільно-політичної активності завдяки запропонованому інтегральному показнику суспільно-політичної активності, який складається із коефіцієнта підтримки суспільно-політичної події, що відбулася, або відбувається; коефіцієнта участі в суспільно-політичних заходах; коефіцієнта готовності до участі в суспільно-політичних заходах; коефіцієнта участі в громадській діяльності; коефіцієнта готовності до участі в громадській діяльності;

– охарактеризовано процес формування політичної інтернет-солідарності як сукупності дій щодо вироблення політичної інформації та її поширення через мережу Інтернет, спрямованої на соціальні суб'єкти політичної комунікації (користувачі Інтернету, інтернет-спільноти) і такою, що повинна забезпечити їх взаємодію між собою та/або із політичними акторами на основі довіри й спільності інтересів;

удосконалено:

– соціологічну інтерпретацію понять: «політична комунікація», «інтернет-комунікація», «політична інтернет-комунікація». «Політичну комунікацію» визначено як засіб інформаційної взаємодії політичних акторів та суспільства через двосторонній обмін політичною інформацією, який, на відміну від інших, оснований на соціокультурних засадах та передбачає інтегровані форми політичної взаємодії, що дозволить досягти більшої політичної узгодженості та порозуміння у процесі політичної діяльності й сформувані на цій основі збалансовану соціально-політичну систему; показано, що, крім традиційних функцій, політична комунікація у сучасних умовах виконує і такі нові функції, як узгоджувальна або консолідуюча, адаптивна, емоційна. «Інтернет-комунікація» визначається як процес обміну інформацією різного змісту (факти, події, новини, ідеї, задуми, погляди тощо) та в різних формах (тексти, фото, картини, відео-, аудіозаписи тощо) між соціальними акторами через глобальну соціально-комунікативну комп'ютерну мережу за допомогою телекомунікаційних засобів, акцентовано увагу не тільки на можливості опосередкованого комп'ютером спілкування, а й на різноманітність форм взаємодії, яка проявляється у змісті інформації та формах її передавання. «Політична інтернет-комунікація» розглядається як система дій щодо

вироблення політичної інформації, яка відображається в певній текстовій, графічній або звуковій формах, щодо її поширення у мережі Інтернет з використанням сукупності технічних засобів, які забезпечують її циркуляцію (передавання, обмін, споживання тощо) з метою відтворення політичної взаємодії відповідно до інтересів політичних акторів, суспільства та індивідів. Результати дослідження дозволили наголосити на тому, що відтворення політичної взаємодії у мережі відбувається через вироблення політичної інформації, яка характеризується значно більшими можливостями представлення та обігу;

дістало подальший розвиток:

- схема аналізу розвитку мережі Інтернет та інтернет-аудиторії, яка передбачає послідовне здійснення аналізу за чотирма напрямками: оцінка стану та тенденцій розвитку мережі Інтернет, дослідження складу та структури аудиторії Інтернет, аналіз поведінкових аспектів інтернет-аудиторії станом на певну дату та у динаміці, дослідження розвитку політичної інтернет-комунікації та її інтернет-аудиторії;

- знання про інтернет-аудиторію, як цільову аудиторію політичної комунікації: її соціальний портрет, склад та структуру, поведінку в мережі Інтернет;

- уявлення про стан розвитку мережі Інтернет в Україні: телекомунікаційна інфраструктура, розвиток онлайн-сервісів; динаміка розвитку інформаційно-комунікативних технологій; темпи залучення нових користувачів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані у ході емпіричного аналізу дані, необхідні для розвитку і вдосконалення та використання політичних інтернет-комунікацій громадськими та політичними організаціями, державними органами влади з метою демократизації української політичної системи, формування громадянського суспільства, вдосконалення політичної культури і активності громадян.

Основні положення та висновки дослідження доведені до рівня методичних узагальнень і прикладного інструментарію, що дає можливість політичним акторам приймати обґрунтовані рішення та ефективно використовувати політичні інтернет-комунікації.

Результати досліджень дисертанта було використано у навчальному процесі Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, зокрема при викладанні таких навчальних дисциплін: «Соціологія масової комунікації», «Комунікації в управлінні соціальними проектами», «Основи теорії соціальної комунікації».

Результати дисертаційного дослідження можуть використовуватися в освітньому процесі у вищій школі при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Соціологія», «Соціологія комунікації», «Політична соціологія», «Комунікативні технології інформаційного суспільства».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Наукові результати та висновки, що містяться в дисертації, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки і положення дисертаційного дослідження доповідались на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми управління» (Київ, 2001 р.); VII, VIII та XVIII Міжнародних наукових конференціях «Харківські соціологічні читання» (Харків, 2001 р., 2002 р., 2013 р.); Обласній конференції молодих вчених «Тобі, Харківщино, – пошук молодих» (Харків, 2002 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова дискусія: питання соціології, політології, філософії та історії» (Одеса, 2015 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні та політичні конфігурації модерну: політична влада в Україні та світі» (Київ, 2015 р.).

Висновки та основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на теоретичних семінарах кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а також на теоретичному семінарі соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Публікації. Основний зміст дисертаційної роботи відображений у 10 наукових публікаціях, 6 з яких – у фахових виданнях України з соціологічних наук, 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 3 – тези доповідей на конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, 9 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (всього 212 джерел), 4 додатків. Обсяг основної частини дисертації – 174 сторінки, список використаних джерел – 22 сторінки. Текст дисертації містить 16 рисунків, 9 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** подано загальну характеристику роботи, обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено ступінь наукової розробленості проблеми; сформульовано мету та завдання дослідження, його об'єкт і предмет; охарактеризовано теоретико-методологічні засади та емпіричну базу; представлено наукову новизну отриманих результатів; їх теоретичне й практичне значення; наведені відомості про форми й характер апробації результатів дослідження.

У **розділі 1 «Теоретико-методологічні аспекти вивчення політичної комунікації в інтернет-просторі»** розглянуто теоретичні аспекти сутності політичної комунікації в інформаційному суспільстві, розуміння інтернет-простору та комунікації в ньому; розвинуто методологію дослідження

політичної комунікації, інтернет-простору та політичної комунікації в інтернет-просторі.

У підрозділі 1.1 *«Теоретико-методологічні підходи до визначення політичної комунікації»* проаналізовані основні підходи до дослідження політичної комунікації на основі опрацювання класичних теорій комунікації, сучасних теоретичних поглядів на політичну комунікацію. Критичний аналіз концепцій Р. Бреддока, У. Вівера, Н. Вінера, М. Дефлера, К. Дойча, Ж.-М. Коттре, Р. Крейга, Г. Ласуелла, Л. Пайя, Ю. Хабермаса, К. Шеннона та ін. дозволив зробити висновок про те, що загальним теоретико-методологічним підґрунтям соціологічного аналізу політичної комунікації є комунікативна парадигма соціальних явищ, сутності сучасних соціальних процесів. З'ясовано, що різноплановість та різноаспектність теорій комунікації визначає певним чином і різноманітність теорій політичної комунікації. Виявлено ціннісний, системний, системно-структурний, структурно-процесний, соціокультурний, процесний та інформаційно-комунікаційний підходи до політичної комунікації. З'ясовано, що найбільш розповсюдженими є два останні підходи. Виявлено, що із посиленням людського чинника у політико-комунікативних процесах актуалізується соціокультурний підхід, який обумовлює більш ефективні та зрозумілі для більшої частини суспільства інструменти розв'язання проблем, засоби врегулювання конфліктів, методи взаємодії влади й опозиції, влади і суспільства, а також сприяє формуванню цивілізованих норм суспільно-політичної поведінки.

Політичну комунікацію визначено як засіб інформаційної взаємодії політичних акторів та суспільства через двосторонній обмін політичною інформацією, оснований на соціокультурних засадах, що дозволяє досягти політичної узгодженості та взаєморозуміння у процесі політичної діяльності й сформувати на цій основі збалансовану соціально-політичну систему.

З метою більш глибокого розкриття ролі, впливу, наслідків політичної комунікації розвинуті наукові явлення про її функціональний механізм. Інформаційна, регулятивна, соціалізаційна, інтеграційна, мотиваційна, маніпулятивна функції, а також функції зворотного зв'язку, розважальна, кореляційна, континуїтивна, мобілізаційна, іміджева доповнені аналізом узгоджувальної або консолідуючої, адаптивної та емоційної функцій.

У підрозділі 1.2 *«Теоретичне розуміння інтернет-простору та комунікацій у ньому»* на основі опрацювання теорій М. Кастельса, М. Маклюена, Дж. Мартіна, І. Масуди, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера проаналізовано еволюцію процесів інформатизації суспільного життя та їх вплив на трансформацію комунікаційних моделей. Показано, що всесвітня мережа Інтернет утворює глобальне комунікаційне середовище, віртуальність якого є його відмінною і найголовнішою рисою, що значно розширює можливості та засоби комунікації. Із її розвитком формується нове інформаційно-комунікативне суспільство, фундаментальним засобом організації соціальних взаємодій у якому все більше виступають інтернет-комунікації.

На основі узагальнення підходів до визначення сутності інтернет-комунікації, сформульовано визначення, згідно з яким інтернет-комунікація є процесом обміну інформацією різного змісту (факти, події, новини, ідеї, задуми, погляди тощо) та в різних формах (тексти, фото, картини, відео-, аудіозаписи тощо) між соціальними акторами через глобальну соціально-комунікативну комп'ютерну мережу за допомогою телекомунікаційних засобів.

Висвітлено розширення спектру засобів, інструментів політичної комунікації та можливостей підвищення її ефективності за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Встановлено, що із їх розвитком відбувається трансформація політичної комунікації, внаслідок чого збільшується її обсяг і щільність, розвиваються інтерактивні форми соціальної комунікації, прискорюється їх швидкість; змінюються актори політичної комунікації, збільшується доступ до інформації та розвиваються навички і вміння працювати з нею; долаються фізичні і соціально-політичні обмеження і формуються більш ефективні механізми взаємодії акторів та соціальних груп (блоги, соціальні мережі, вебінари тощо); розвиваються віртуальні моделі комунікації та з'являються нові способи творення, розпізнавання, розмежування та засвоєння розширених потоків політичної інформації, зокрема такі, які можливі тільки у віртуальному просторі; трансформуються традиційні соціальні спільноти; нівелюється соціальна ієрархія користувачів; посилюється динаміка політичних процесів.

У підрозділі 1.3 *«Розвиток засобів дослідження політичної комунікації в інтернет-просторі»* систематизовано та розширено інструментарій оцінювання мережі Інтернет та інтернет-аудиторії політичної інтернет-комунікації.

На основі аналізу результатів досліджень інтернет-аудиторії виділено дві основні групи методологічних підходів: веб-аналітика, яка здійснюється за допомогою сайтів (site-centric), та соціологічні підходи, які ґрунтуються на дослідженні користувачів. За результатами аналізу теоретико-методологічних засад, методик та досвіду вивчення інтернет-аудиторії визначено чотири основні етапи соціологічного дослідження розвитку політичної інтернет-комунікації та її інтернет-аудиторії: оцінка стану та тенденцій розвитку мережі Інтернет, дослідження складу та структури аудиторії Інтернету, аналіз поведінкових аспектів інтернет-аудиторії станом на певну дату та в динаміці, дослідження розвитку політичної інтернет-комунікації та її інтернет-аудиторії.

Оскільки важливим аспектом оцінювання впливу політичної інтернет-комунікації є визначення суспільно-політичної активності, яку проявляють представники інтернет-аудиторії, запропоновано методику визначення рівня суспільно-політичної активності за допомогою розробленого для цього інтегрального коефіцієнта ($I_{СПА}$), до складу якого були включені часткові коефіцієнти: коефіцієнт підтримки суспільно-політичної події, що відбулася, або відбувається ($K_{П}$); коефіцієнт участі в суспільно-політичних заходах ($K_{ПУ}$); коефіцієнт готовності до участі в суспільно-політичних заходах ($K_{ПГ}$);

коефіцієнт участі в громадській діяльності ($K_{УГ}$); коефіцієнт готовності до участі в громадській діяльності ($K_{ГГ}$):

$$I_{СПА} = \sqrt[5]{K_{П} \times K_{ПУ} \times K_{ПГ} \times K_{УГ} \times K_{ГГ}} \quad (1)$$

Розрахунок часткових коефіцієнтів пропонується здійснювати як відношення кількості відповідей, що відповідають високому рівню залучення до досліджуваного аспекту (K_i) до кількості респондентів (K_n). Формула для розрахунку має вигляд:

$$K = \frac{K_i}{K_n} \quad (2)$$

Використання агрегованого показника дозволяє політичним акторам, соціологам та іншим зацікавленим особам отримати інформацію щодо тенденцій розвитку політичної інтернет-комунікації та її інтернет-аудиторії.

У розділі 2 «Сутність політичної інтернет-комунікації» **структуруються** та систематизуються знання щодо політичної комунікації в інформаційному суспільстві, щодо інтернет-простору як середовища реалізації політичної комунікації та її ефектів; знання щодо процесу формування політичної солідарності в інтернет-просторі.

У підрозділі 2.1 «Сутність та особливості політичної комунікації в інформаційному суспільстві» розкриваються передумови виникнення політичної інтернет-комунікації, її сутність, особливості, переваги.

На основі аналізу теорій, які описують політичну комунікацію в інформаційному суспільстві, визначено, що передумовами виникнення політичної інтернет-комунікації стали трансформації моделей комунікації під впливом процесів інформатизації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Політичну інтернет-комунікацію запропоновано розглядати як систему цілеспрямованих та послідовних дій щодо вироблення політичної інформації, яка відображається в певній текстовій, графічній або звуковій формах, щодо її поширення у мережі Інтернет з використанням сукупності технічних засобів, які забезпечують її циркуляцію (передавання, обмін, споживання тощо) з метою відтворення політичної взаємодії відповідно до інтересів політичних акторів, суспільства та індивідів. Виокремлено найбільш важливі специфічні ознаки політичної інтернет-комунікації: інтерактивність, оперативність, екстериторіальність, децентралізація, мультимедійність, глобальність.

Однією із найважливіших переваг політичної інтернет-комунікації є те, що саме вона є засобом, який перетворює звичайних користувачів Інтернету із пасивних спостерігачів політичних процесів на безпосередніх політичних акторів, які в процесі взаємодії у мережі починають діяти: поширювати інформацію, залучатися до певних громадсько-політичних спільнот, висловлювати свої думки тощо.

У підрозділі 2.2 «Можливості політичної комунікації в інтернет-просторі» розкрито бачення інтернет-простору у контексті його ресурсних,

інформаційних та технологічних можливостей для здійснення політичної інтернет-комунікації.

Аргументовано, що у інтернет-просторі як середовищі, де обертається політична інформація та відбувається взаємодія між її ініціаторами та отримувачами, політична комунікація набуває нових можливостей політичної взаємодії, що обумовлено у тому числі наявністю різних інтернет-ресурсів. Інтернет-ресурс як засіб політичної інтернет-комунікації стає потужним інструментом державної політичної діяльності та державного управління.

Доведено, що основними перевагами політичної інтернет-комунікації є безмежність та безперервність виробництва та обміну політичної інформації, різноспрямованість комунікаційних процесів, високий рівень взаємодії на основі діалогової моделі, що сприяє співпраці, консолідації, солідаризації, суспільно-політичній активізації соціальних суб'єктів. Використовуючи засоби політичної інтернет-комунікації, можна досягти активізації участі громадянського суспільства у розвитку, реформуванні, функціонуванні політичної системи країни, забезпеченні реалізації суспільних інтересів завдяки політичній взаємодії.

У підрозділі 2.3 *«Політична інтернет-комунікація як механізм формування політичної солідарності в інтернет-просторі»* обґрунтовується роль феномену інтернет-солідарності, розкривається модель формування політичної інтернет-солідарності користувачів мережі Інтернет.

Спираючись на ключову роль Інтернету в процесі обміну політичною інформацією та враховуючи консолідуючу функцію політичних інтернет-комунікацій, дисертант зосередився на концептуальному визначенні інтернет-солідарності як нової форми суспільно-політичної активності, що сформувалася під впливом розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Саме політичні інтернет-комунікації стають ефективним засобом солідаризації громадян, зміцнюють потенціал мережі Інтернет щодо їх залучення до суспільно-політичних процесів та реальних можливостей для політичних змін.

Для забезпечення функціонування механізму розвитку політичної інтернет-солідарності розроблені модель та алгоритм процесу інтернет-комунікації для формування політичної інтернет-солідарності громадянського суспільства. Сформована за наведеним механізмом політична інтернет-солідарність через реалізацію мобілізаційної, соціалізаційної, інтеграційної, мотиваційної, маніпулятивної функцій політичних комунікацій та функції зворотнього зв'язку здатна сприяти перетворенню розрізнених і відокремлених учасників віртуального середовища на активну спільноту людей, об'єднаних спільними політичними поглядами та цінностями.

Розділ 3 «Український сегмент інтернет-простору як середовище політичної інтернет-комунікації» присвячений характеристиці стану та тенденцій розвитку мережі Інтернет в Україні, результатам дослідження населення України щодо його суспільно-політичної активності, реалізованого

за участі автора, та оцінці впливу політичної інтернет-комунікації на суспільно-політичну активність.

У підрозділі 3.1 *«Оцінка стану та тенденцій розвитку мережі Інтернет України»* визначається стан та тенденції розвитку мережі Інтернет в Україні на основі звітів міжнародних організацій, результатів соціологічних досліджень, що проводилися українськими та закордонними соціологами, та даних Державної служби статистики України.

За результатами дослідження стану та тенденцій розвитку Інтернету в Україні як суспільно-політичного комунікаційного ресурсу визначено недостатній його розвиток та значне відставання від більшості розвинених країн світу. Зокрема відзначаються низькі темпи розвитку електронного урядування та електронної демократії, повільне запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу управління, порівняно низький рівень їх розвитку та значний невикористаний потенціал. Складна ситуація в Україні має місце у сфері розповсюдження та якості інтернет-послуг. Незадовільною залишається телекомунікаційна інфраструктура, розвиток онлайн-сервісів.

Спостерігається щорічний приріст кількості користувачів Інтернету в Україні, хоча темпи залучення нових користувачів залишаються низькими.

У процесі аналізу виявлені структурні зміни інтернет-аудиторії в Україні: суттєво зросла частка користувачів з середньою та середньою спеціальною освітою; зменшилася диспропорційність інтернет-аудиторії за рахунок збільшення частки інтернет-користувачів з сільської місцевості, малих та середніх міст; збільшилася частка чоловіків-користувачів Інтернету, внаслідок чого урівноважилися гендерні показники інтернет-аудиторії; зростає частка користувачів віком «55+». Залишається високою сконцентрованість інтернет-користувачів у столичному, Східному та Південному регіонах; надто повільними темпами розвивається мережа Інтернет у Західному та Центральному регіонах, що створює суттєву регіональну диференціацію розвитку мережі Інтернет. Важливим залишається значення економічного чинника з точки зору можливостей розвитку мережі Інтернет: зокрема, лише 14% домогосподарств із низьким рівнем доходів мають доступ до всесвітньої мережі. Рівень комп'ютерної та інформаційної грамотності населення є недостатнім та потребує підвищення для збільшення можливостей політичної інтернет-комунікації.

У підрозділі 3.2 *«Аналіз інтернет-аудиторії України як цільової аудиторії політичної комунікації»* висвітлено та проаналізовано результати низки досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідницьких організацій а також соціологічного дослідження реалізованого за участі автора.

Для 87% користувачів Інтернету в Україні вхід в мережу став атрибутом повсякденного життя. Виявлено активізацію взаємодії інтернет-користувачів у соціальних мережах, що обумовлено, у тому числі, політичними подіями в Україні в останні два роки. Відзначено зростання популярності новинних ресурсів, онлайн-телеканалів, що свідчить про значну мотиваційну, інформаційну, мобілізуючу роль політичних інтернет-комунікацій. Певною

мірою активізація політичної взаємодії в інтернет-просторі пояснюється більш високим рівнем довіри користувачів Інтернету до інтернет-ресурсів та можливістю швидше отримати оперативну інформацію з першоджерел.

З метою аналізу інтернет-аудиторії як цільової аудиторії політичної комунікації Агентством соціального проектування «Українська проектна система» було проведено соціологічне дослідження населення України щодо сприйняття, оцінки та участі в суспільно-політичних подіях 2013-14 рр. та суспільно-політичної активності. За результатами дослідження встановлено, що найбільший рівень участі та готовності до участі у суспільно-політичних заходах проявився у переконанні друзів, близьких, знайомих у правоті своїх політичних поглядів; купівлі товарів з політичних міркувань; використанні символіки політичного характеру; участі у санкціонованих мітингах, демонстраціях, страйках. Найвищими участь та готовність до участі виявилися серед тих, хто користується лише інтернет-ресурсами як джерелом політичної інформації. Виявлено низьку активність усіх груп опитуваних щодо участі у роботі громадських організацій/політичних партій, збирання підписів під колективними зверненнями, розсилання повідомлення політичного змісту з мобільного телефону або електронною поштою.

Слід зазначити, що на липень 2014 р. 6% населення України у віці старше 18 років вже отримувало інформацію щодо подій в країні/світі виключно в мережі Інтернет. Загалом в мережі Інтернет як мінімум отримують інформацію про події в країні/світі 43% дорослого населення. Мережа як інформаційно-комунікаційний простір стає все більш затребуваною.

За результатами визначення рівня суспільно-політичної активності з використанням запропонованого інтегрального показника доведено більш високий рівень суспільно-політичної активності у громадян, які користуються мережею Інтернет як джерелом політичної інформації, порівняно з тими, хто не використовує мережу Інтернет з цією метою (0,388 та 0,293 відповідно), що підтверджує вагому та зростаючу роль політичних інтернет-комунікацій у суспільно-політичних процесах.

У підрозділі 3.3 *«Вплив політичної комунікації в інтернет-просторі на суспільно-політичну активність»* презентовано результати вимірювання суспільно-політичної активності під впливом політичної інтернет-комунікації з використанням методу латентно-структурних регресійних моделей на основі даних дослідження, реалізованого за участі автора.

Отримані результати підтверджують висновки щодо того, що політичні інтернет-комунікації значною мірою сприяють актуалізації в аудиторії безпосередньої суспільно-політичної активності (тим самим підтверджується висока їх мобілізаційна та мотиваційна функція) та справляють потужний інформаційний вплив, який є інструментом реалізації таких функцій, як маніпулятивна, формування політичної свідомості, здійснення політико-культурного обміну, розвитку політичної культури та функцію політичної соціалізації.

З'ясовано, що Інтернет не є безпосереднім чинником впливу на суто політичну активність і агітацію, тому більш ефективним є використання його не стільки для впливу на свідомість, політичну активність широких мас, скільки для підвищення рівня солідарності, взаємодопомоги, об'єднання громадян. Завданням політичних інтернет-комунікацій у цьому випадку є знаходження у мережі Інтернет однодумців та об'єднання їх для спільної суспільно-політичної діяльності як онлайн так і офлайн.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації формуються основні результати, отримані на основі узагальнення теоретичних підходів та аналізу результатів емпіричних досліджень.

Висвітлено теоретико-методологічні підходи до визначення політичної комунікації, незважаючи на їх різноплановість та різноаспектність, найбільш розповсюдженими є процесний та інформаційно-комунікаційний підходи. Разом з тим, з посиленням людського чинника актуалізується також соціокультурний підхід. Для подальшого теоретичного розгляду політичної комунікації використано авторський підхід, заснований на принципах синкретизму. Даний підхід дав можливість уточнити визначення політичної комунікації, змістовно доповнити її функціональний набір узгоджувальною (консолідуючою), адаптивною та емоційною функціями.

Проаналізовано еволюцію процесів інформатизації та їх вплив на трансформацію комунікаційних моделей. Це доповнило теоретичне розуміння інтернет-простору та процесу комунікації в ньому. На основі узагальнення підходів, до аналізу сутності інтернет-комунікації, представлено авторське визначення інтернет-комунікації, висвітлено розширення спектру засобів інструментів політичної комунікації та можливостей підвищення її ефективності при використанні сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Систематизовано та змістовно розширено інструментарій оцінювання мережі Інтернет та інтернет-аудиторії. Виділено дві основні групи методологічних підходів дослідження інтернет-аудиторії: веб-аналітика та соціологічні підходи. У межах соціологічних підходів визначено чотири основні етапи соціологічного дослідження динаміки мережі Інтернет, формування та взаємодії політичної інтернет-аудиторії, на кожному з яких використовуються різні кількісні та якісні параметри оцінювання.

Запропоновано методику визначення рівня суспільно-політичної активності за допомогою розробленого для цього інтегрального коефіцієнта ($I_{СПА}$). Використання даної методики дає можливість відстежувати тенденції розвитку політичної інтернет-комунікації та інтернет-аудиторії України, що дозволить отримати потрібну інформацію щодо соціального потенціалу мережі Інтернет в Україні, можливостей застосування інтернет-комунікацій у процесі солідаризації суспільства тощо.

Відзначено, що передумовами виникнення політичної інтернет-комунікації стали трансформації традиційних моделей комунікації під впливом процесів інформатизації та розвитку інформаційно-комунікативних технологій. Запропоновано визначення політичної інтернет-комунікації та виокремлено її найбільш важливі специфічні ознаки: інтерактивність, оперативність, екстериторіальність, децентралізація, мультимедійність, глобальність.

Особлива увага звертається на те, що саме політична інтернет-комунікація надає можливість рівноправної участі у створенні та поширенні політичної інформації всіх учасників політичного процесу: політичних акторів, суспільства та індивідів.

Поглиблено інтерпретацію інтернет-солідарності як нової форми суспільно-політичної активності, яка формується під впливом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Запропоновано механізм політичної інтернет-солідарності, розроблено модель та алгоритм процесу політичної інтернет-комунікації для формування політичної інтернет-солідарності користувачів мережі Інтернет. Це дозволяє краще зрозуміти, як відбувається процес перетворення розрізнених учасників віртуального середовища на активних учасників суспільно-політичних процесів.

Проаналізовано стан розвитку мережі Інтернет в Україні і зафіксовано недостатній розвиток Інтернету в Україні та його значне відставання від більшості розвинутих країн світу. Хоча спостерігається щорічний приріст кількості користувачів Інтернету в Україні, темпи залучення нових користувачів залишаються низькими.

Аналіз інтернет-аудиторії України як цільової аудиторії політичної інтернет-комунікації виявив її великий потенціал, підтвердив переваги політичної інтернет-комунікації. Доведено, що політична інтернет-комунікація впливає на рівень суспільно-політичної активності користувачів мережі Інтернет. Більш високий її рівень у громадян, які включені в політичні-інтернет комунікації, що підтверджує вагому та зростаючу роль політичних інтернет-комунікацій у політичних процесах. Обчислення запропонованого інтегрального коефіцієнта суспільно-політичної активності показав, що серед користувачів мережі Інтернет, що використовують Інтернет як засіб політичної інтернет-комунікації, порівняно з тими, хто не використовує, коефіцієнт суспільно-політичної активності вищий. Метод латентно-структурних регресійних моделей також підтвердив вплив політичної інтернет-комунікації на певні форми суспільно-політичної активності, у першу чергу на участь у добровільній громадській корисній діяльності (благодійність, волонтерство, готовність брати участь у благодійних організаціях, участь у санкціонованих мітингах, демонстраціях, страйках); а також на усвідомлення значущості єдності, солідарності, взаємодопомоги між людьми, підвищення громадянської активності та відповідальності за долю країни. Але також з'ясовано, що політична інтернет-комунікація не є безпосереднім чинником впливу на переконання найближчого суспільного оточення у правоті своїх політичних поглядів, на участь у роботі політичних партій/громадських організацій тощо.

Соціально-політичні практики користувачів мережі Інтернет досить складні і різноманітні і їх вивчення повинно бути постійним і мати динамічний характер. У подальшому затребуваними залишаться не тільки висвітлені в роботі питання, але з'являтимуться й нові, пов'язані з процесом перетворення суспільно-політично активних інтернет-користувачів на активні суспільно-політичні спільноти як онлайн так і офлайн.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Буданова О. Б. Держава в структурі політичних комунікацій: канали та рівні інформаційної діяльності / О. Б. Буданова // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2001. – № 7. – С. 136–138.
2. Буданова О. Б. Політична комунікація в мережевому суспільстві / О. Б. Буданова // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* – 2001. – № 527. – С. 56–59.
3. Буданова О. Б. Проблеми формування інформаційного суспільства в Україні / О. Б. Буданова // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2002. – № 8. – С. 461–464.
4. Буданова О. Б. Політичні ефекти впровадження нових інформаційних технологій / О. Б. Буданова // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2003. – № 9. – С. 309–312.
5. Буданова О. Б. Сучасний науковий дискурс щодо розвитку інформаційного суспільства: концепції та напрями / О. Б. Буданова // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* – 2013. – № 1045. – С. 16–24.
6. Буданова А. Б. Проблемы развития политической интернет-коммуникации в Украине / О. Б. Буданова // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna.* – 2014. – № 11-12. – Рр. 169–173.
7. Буданова А. Б. Информатизация общества как фактор активизации политической коммуникации / А. Б. Буданова // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* – 2014. – № 1122. – С. 54–59.
8. Буданова О. Б. Роль та можливості розвитку сучасних політичних інтернет-комунікацій / О. Б. Буданова // *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2015. – С. 19–24.
9. Буданова О. Б. Особливості формування політичної інтернет-солідарності засобами політичної інтернет-комунікації / О. Б. Буданова // *Наукова дискусія:*

питання соціології, політології, філософії та історії : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2015. – С. 14–18.

10. Буданова О. Б. Сутність та роль політичної інтернет-солідарності / О. Б. Буданова // Соціальні та політичні конфігурації модерну: динаміка влади в Україні та світі : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції з соціології. – К. : 2015. – С. 101–102.

АНОТАЦІЯ

Буданова О. Б. Політична комунікація в інтернет-просторі: український контекст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України, Харків, 2015.

Дисертація присвячена виявленню особливостей політичної комунікації в інтернет-просторі та її впливу на суспільно-політичну активність в сучасному українському суспільстві.

В роботі проаналізовано розвиток теорій комунікації та інформаційного суспільства та збагачені теоретико-методологічні інтерпретації понять «політична комунікація», «інтернет-комунікація», «політична інтернет-комунікація», розвинуті уявлення щодо змісту функціонального механізму політичної комунікації.

Виявлено специфіку мережі Інтернет як простору реалізації політичної комунікації, найбільш важливі специфічні ознаки політичної інтернет-комунікації та її вплив на рівень суспільно-політичної активності інтернет-аудиторії, яка використовує мережу Інтернет як засіб політичної комунікації.

Визначено актуальний стан та тенденції розвитку мережі Інтернет в Україні як суспільно-політичного комунікаційного ресурсу. Проаналізовано інтернет-аудиторію як цільову аудиторію політичної інтернет-комунікації. Виявлено, що політичні інтернет-комунікації найбільш ефективні для підвищення рівня солідарності, взаємодопомоги, об'єднання громадян, суспільних та політичних організацій до дій на основі спільних поглядів та думок.

Ключові слова: політична комунікація, інтернет-простір, інформаційне суспільство, інтернет-комунікація, політична інтернет-комунікація.

АННОТАЦИЯ

Буданова А. Б. Политическая коммуникация в интернет-пространстве: украинский контекст. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина МОН Украины, Харьков, 2015.

Диссертация посвящена выявлению особенностей политической коммуникации в сети Интернет и ее влияния на общественно-политическую активность в современном украинском обществе.

Проанализировано развитие теорий коммуникации и информационного общества получили более глубокую теоретико-методологическую интерпретацию понятия «политическая коммуникация», «интернет-коммуникация», «политическая интернет-коммуникация», расширены представления о содержании функционального механизма политической коммуникации.

Рассмотрены следствия формирования нового информационно-коммуникативного пространства, средством взаимодействия в котором являются интернет-коммуникации, охарактеризована их возрастающая роль в политических процессах. Выявлена специфика сети Интернет как пространства реализации политической коммуникации и особенности политической активности интернет-аудитории. Раскрыты сущность и особенности политической коммуникации в интернет-пространстве. Выделены особенности политической интернет-коммуникации и ее преимущества, обоснованы возможности ее влияния на общественно-политическую активность.

На основе систематизации методических подходов разработана схема комплексного исследования интернет-пространства и интернет-аудитории, включая политическую. Обоснован механизм формирования политической интернет-солидарности под влиянием политических интернет-коммуникаций.

Определены актуальное состояние и тенденции развития украинского сегмента сети Интернет как пространства реализации политической коммуникации в интернет-пространстве. Выявлено значительное отставание процессов информатизации в Украине от ведущих стран мира, неудовлетворительное состояние телекоммуникационной инфраструктуры, развития онлайн-сервисов. В то же время высокая интерактивная готовность населения и динамика количества пользователей сети Интернет свидетельствуют о перспективах и необходимости активизации использования политических интернет-коммуникаций.

По результатам эмпирического исследования выявлена более высокая

общественно-политическая активность и готовность к различным формам социально-политического участия использующих Интернет в качестве источника политической информации.

Ключевые слова: политическая коммуникация, интернет-пространство, информационное общество, интернет-коммуникация, политическая интернет-коммуникация.

SUMMARY

Budanova O. B. Political communication in the Internet space: Ukrainian context. – Manuscript.

Thesis for the Candidate's degree in Sociology by speciality 22.00.04 – Special and branch sociology. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2015.

The thesis deals with the influence of the political communication in the Internet space and its impact on the socio-political activity in the Ukrainian society.

The development of theories of communication and information society are analyzed; theoretic-methodological interpretations of the concepts of "political communication", "Internet communication", "political Internet communication" as well as ideas about the content of functional mechanism for political communication are developed.

The peculiarity of the Internet as a space of realization of political communication, the most important specific features of political Internet-communications and its impact on the level of social-political activity of Internet audience which use the Internet as an instrument of political communication are disclosed.

Current status and trends of the Internet in Ukraine as a communication resource are determined. Internet audience as a target audience of political communication is analyzed. It is revealed that political Internet-communications are the most effective for enhancing solidarity, mutual aid, unification and motivation of people, social and political organization to actions on the basis of common views and thoughts.

Keywords: political communication, Internet space, information society, Internet communication, political Internet communication.

Відповідальний за випуск
доктор соціологічних наук, професор,
академік НАН України Бакіров В.С.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0.9. Тир. 100 прим. Зам. 342-15.
Підписано до друку 02.06.15. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.